

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет психології, історії та соціології

(повна назва факультету)

Кафедра психології

(повна назва кафедри)

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ЗАЛЕЖНОЇ
ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ**

(назва теми)

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: **здобувач** Вереїтінов М.О.

Спеціальності 053 Психологія

(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)

програми Психологія

(назва)

Керівник кандидатка психологічних
наук, доцентка Бабатіна С.І.

(наук. ступінь, вчене звання, П.І.Б.)

Рецензент Ревенко С. П.

кандидатка психологічних наук, провідна
фахівчиня соціально-психологічної

служби ХДУ (наук. ступінь, вчене звання,
П.І.Б.)

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз соціально-психологічних підвалин залежної поведінки особистості.....	7
1.1. «Залежна поведінка»: теоретичне аналізування особистісного конструкту у сучасних дослідженнях вчених.....	7
1.2. Ескапізм як особистісна властивість і підлітковий вік	23
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження соціально-психологічних підвалин залежної поведінки особистості.....	29
2.1. Опис вибірки та методів дослідження.....	29
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх обговорення ...	32
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ	
Додаток А	53
Додаток Б.....	54

ВСТУП

У широкому сенсі під залежністю розуміється «бажання покладатися на когось або щось з метою отримання задоволення і адаптації». Умовно можна говорити про «нормальну і надмірну залежність». Кожній людині абсолютно необхідними для її повноцінного функціонування необхідні такі життєво-важливі об'єкти як – насичене повітря, чиста вода здорові їжа тощо. У більшості людей є цілком безпечна і здорова прихильність до дітей, друзів, батьків, якогось хобі. А якщо сформована прихильність переростає у хворобливу необхідність, то мова йтиме про ланцюжкове формування залежності і залежно-об'єктної поведінки.

Далі використання терміну «залежність» визначає саме надмірну прихильність до чогось. Головним мотиваційним драйвом залежної поведінки є стеничне прагнення відсторонитися від реальності, таке собі «психологічне дезертирство» яке має науко-обґрунтовану основу у вигляді особистісної властивості «ескапізм». В уявному (віртуальному) світі відчувається повноцінно, вільно, аніж у світі реальному (константному) в якому потрібно бути вільним, приймати рішення і брати за них відповідальність. Залежна особистість це психологічна незріла, інфантилізована особистість, добре якщо це специфічно і нормативно віку, наприклад підлітковому, але залежність може спіткати особистість у будь якому віці якщо соціально-психологічні умови будуть сприяти розвитку залежності і як наслідку уже адиктивної поведінки. На поведінку людини впливають зовнішні та внутрішні фактори, а саме індивідуально-психологічні властивості особистості та ситуація в якій поведінка реалізується. І тільки від самоусвідомлення буде залежати полюс атрибутивної властивості, чи то буде гармонійна зріла особистість, чи дисгармонійна інфантильна особистість.

Питання залежності і адиктивної поведінки розглядається сучасними українськими вченими і аналізується у працях А.Ю. Асєєвої, О. Є. Блинової,

О.С. Дмишко, С.Б. Кузікової, І.С. Поповича, Н.І. Тавровецької, А. Загуменова, Л.Крупельницької, О.О. Когут, Т. М. Титаренко, К.Л. Мілютіної, О.М. Нікітіної та ін.

Корифеями у порушеній темі можемо представити проаналізовані праці вчених таких як: К. О. Абульханова-Славська, Т. Больбот, Н.О. Зорін, В.Д. Менделевич, Г.В. Старшенбаум, Г.В Лозова, Р. Лазарус, Д. Ю. Карандашев, А. О. Реан, М. В. Савчин, К. Young, та ін.

Сутністю відхиляючої поведінки від встановленої/ соціально-прийнятої норми слід уважати блокування особистісного зростання і навіть деградацію особистості, які є наслідком, а іноді і метою девіантної поведінки. Залежна людина, свідомо чи не свідомо прагне знищити власну самоцінність, самооцінку, позбавити себе права індивідуальності та унікальності, не дозволити собі реалізуватися і самоактуалізуватися.

Усе вищевказане і визначило тему та траєкторію нашого дослідження і обумовило у наступному формулюванні: **«Соціально-психологічні підвалини залежної поведінки особистості»**.

Зв'язок кваліфікаційної роботи з науковою темою випускової кафедри:

Кваліфікаційна робота написана в межах тематичного плану кафедри психології, факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету «Соціально-психологічні виміри становлення та розвитку особистості» (державний реєстраційний номер 0119 U 101096).

Мета дослідження: здійснити теоретичне аналізування соціально-психологічних підвалин залежної поведінки особистості та емпірично встановити наявність/відсутність схильності до залежної поведінки осіб підліткового віку.

У контексті порушеної теми, маємо на меті реалізацію низки **завдань, а саме:**

1. Здійснити теоретичне аналізування референцій і підходів вивчення соціально-психологічних підвалин залежної поведінки особистості.

2. Проаналізувати явище ескапізму як особистісної властивості у підлітковому віці з позиції детермінації залежної поведінки.

3. Емпірично встановити наявність/відсутність схильності до залежної поведінки осіб підліткового віку (на досліджуваній вибірці).

Об'єкт дослідження: конотивні прояви поведінкових патернів особистості.

Предмет дослідження: соціально-психологічні передумови розвитку залежної поведінки підлітка.

Методи дослідження: Для досягнення мети та розв'язання означених завдань порушеної теми застосовані наступні методи: теоретичного аналізування (опрацювання і критичне осмислення наукових концепцій і джерел за порушеною темою, синтез та аналіз напрацьованих матеріалів, порівняння та співставлення отриманих результатів) та емпіричні: психодіагностичні методики – методика діагностики схильності до тринадцяти видів залежності (Г.В.Лозової); для визначення когнітивної орієнтації та особистісної атрибутивної властивості було застосовано методику «Шкала локусу контролю» (Дж. Роттера) та методику СПД (схильність до девіантної поведінки) Леус Е.В., що дозволяє провести моніторингове дослідження і констатацію наявності/відсутності схильності до залежної поведінки та психологічну структуру поведінкових патернів досліджуваних.

Узагальнення результатів було реалізовано з використанням інтерпретаційних методів отриманих даних (кількісна та якісна схема обробки отриманих даних упродовж констатувального дослідження).

Наукова новизна кваліфікаційної роботи та отриманих результатів дозволяє окреслити та визначити основні соціально-психологічні підвалин формування залежної поведінки у осіб підліткового віку як сприятливого періоду культивування відхиляючих форм конотацій. Розглянуто явище ескапізму та основних проявів «нудьги» як предикторів розвитку залежної поведінки у підлітковому віці.

Практичне значення одержаних результатів: результати теоретичного аналізування та емпіричного дослідження будуть корисні практичним психологам закладів загальної середньої освіти, для проведення психологічної просвіти серед учнів та батьків, так як основним соціальним інститутом в якому починається культивування і зародження залежної поведінки є сім'я і тільки потім оточення та школа.

Апробація результатів роботи: Результати дослідження обговорено на плановому засіданні випускової кафедри (протокол № 3 від 04. 10. 2021 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі у міжнародних конференціях, зокрема:

1. VI Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, 22 квітня, 2021р.).

2. III Міжнародна науково-практична конференція «Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості» (м. Херсон, 30 вересня-1 жовтня, 2021р.).

Результати апробації **оприлюднено** у науковій публікації:

1) Вереїтінов М.О. Молодіжна субкультура як простір формування залежної поведінки підлітків. Соціально-психологічні технології розвитку особистості : Зб. Наук. праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2021. С. 64-67.
https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/22.04.2021_ПСИХОЛОГІЯ_конференція_ЗБІРНИК.pdf?id=0cf7fcac-651c-4778-97cc-82f32fb99761

Структура роботи: кваліфікаційна робота містить вступну частину, два розділи, узагальнення після розділів та загальний висновок, список використаних джерел (43– найменування), 5 таблиць, 4 рисунки, 2 додатки.

Основний зміст роботи висвітлено на 47 сторінках друкованого тексту, загальна кількість роботи представлена на 60 аркушах друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДВАЛИН ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

1.1. «Залежна поведінка»: теоретичне аналізування особистісного конструкту у сучасних дослідженнях вчених

Кожна людина індивідуальна за своєю сутністю, а отже і зайнятість і розваги є індивідуальними патерновими проявами. Якщо ці прояви не шкодять здоровому функціонуванню і життю особистості, то питання щодо втручання, профілактики та «боротьби» з ними не виникає. В.Д. Менделевич [15] у своїх працях обґрунтовує адикцію (залежність) як надцінне захоплення при якому діяльність чи об'єкт захоплення важливіші за будь яку іншу діяльність, стає постає «фігурою», а не тлом. Термін «адикція» і «адиктивна поведінка» є ширшим ніж вживаний термін «залежність» і «залежна поведінка», адже, адикція, як правило, уже містить у собі зачатки (наявні чи трансльовані) залежності, проте не обмежена лише ними, залежність і залежна поведінка є тенденцією звикання і якщо вчасно зреагувати, можемо не довести до стану відхиляючої адиктивної поведінки [13; 14; 17]. У нашій роботі мова йтиме саме про підвалини соціально-психологічної залежності і залежної поведінки особистості з аналізуванням вікової пріоритетності основних патернів залежності. Про те, найчастіше непомітно формується звичка, потяг і необхідність задоволення тієї потреба, яка не завжди є «здоровою і корисною» для особистості. Одним із перших дзвіночків на звикання є імпульсивність або відстороненість від реальності у поведінкових взаємодіях і реакціях людини, якщо вчасно відслідкувати та проаналізувати умови, стан особистості, то до відхиляючу поведінку можна попередити. Із зазначеного можемо зрозуміти, що мова у першому розділі

кваліфікаційної роботи йтиме про процесуальні, формувальні етапи розвитку і виникнення залежної поведінки особистості. Є різні чинники, що провокують, або можуть бути підвалинами розвитку залежності (див. табл.1.1):

Таблиця 1. 1

Чинники формування залежності

Біологічні	Психологічні	Мотиваційні	Соціальні
Спадкові, вроджені, набуті. Спадковість і схильність до залежної поведінки: діти з сімей хворих алкоголізмом, патологічна залежність до психоактивних речовин, наркоманія. Вплив цього чинника є загрозою розвитку на рівні емоційної, нервової системи (гормональний фон) що визначатиме проблеми з , фізичним і психічним здоров'ям	Незадоволення собою (тіло, зовнішність) низька самооцінка, втрата сенсу життя, демотивування навчання, спотворення ціннісних маркерів, неприйняття соціальних норм і правил, прагнення виділитися, ігнорування моральності	Внутрішнє бажання досягти психологічного комфорту і розслаблення, бажання, прагнення бути прийнятою частиною групи або колективу, підвищення самоцінності і самооцінки, бажання швидкого емансипування та демонстрація такої поведінки у соціумі	Макросоціальні: стан розвитку суспільства (економічний, політичний, культурний), нестійкість суспільного розвитку, вільний доступ до психоактивних речовин (слабоалкогольні і алкогольні напої, клеї, розчинювачі та ін.) популяризація табакокуріння, пропаганда безтурботного дозвіллевого життя. Мікросоціальні усе це сприяє до звикання як наслідок до розвитку залежних форм поведінки

З огляду на представлений аналіз чинників формування залежності, все ж таки мішенню вивчення порушеної теми є саме аналіз психологічних причин генези залежності у осіб підліткового віку. Можемо припустити наявну неперепрацьовану травму дитинства, насилля над дітьми, відсутність належного догляду, бідність афективної взаємодії, комунікаційна байдужість усе це може бути середовищем в якому живе і виховується дитина, усі перелічені фактори можуть у майбутньому екстраполюватись у розвиток відхиляючої, залежної поведінки. Як зауважує у своїх працях Блинова О.Є. і обґрунтовує, що саме «низький рівень комунікативної компетентності призводить з більшою ймовірністю до виникнення залежності від Інтернету, реальне спілкування значною мірою заміщується спілкуванням віртуальним, тобто людині стає більш складно створювати та підтримувати продуктивні, такі, що приносять задоволення, стосунки у реальному світі» [цит. за 3 с. 39-40].

Нестабільність афективної сфери підлітка є, почасти як наслідок, виникнення агресивної поведінки, що «виступає одним з основних способів вирішення проблем, пов'язаних із захистом і зростанням почуття власної гідності, самооцінки, рівня претензій, а також збереження і посилення контролю над навколишнім середовищем, необхідним для суб'єкта» також призводить до звикання до поведінки. Мотивація залежної поведінки різна на різних стадіях формування особистості. Наприклад, процес формування наркотичної залежності може мати наступні стадії. Спочатку під впливом молодіжної субкультури відбувається знайомство з препаратом на тлі епізодичного вживання, позитивних емоцій і збереженого контролю. Поступово формується стійкий індивідуальний ритм використання з відносно неушкодженим контролем. Цей етап часто називають стадією психологічної залежності, коли об'єкт, дійсно, допомагає поліпшити психофізичний стан за короткий час. Поступово виникає пристрасть до всіх великих доз препарату, при цьому накопичуються соціально-психологічні проблеми і зростають дезадаптивні стереотипи поведінки. Наступний етап характеризується

підвищенням ритму застосування в максимальних дозах, появою ознак фізичної залежності в поєднанні з ознаками інтоксикації, синдромом відміни і повною втратою контролю. Препарат перестає приносити задоволення, його використовують для того, щоб уникнути страждань і болю. Все це супроводжується грубою зміною особистості (аж до психічного розладу) і вираженою соціальною дезадаптацією. На пізніх стадіях застосування препарату дози знижуються, застосування вже не призводить до одужання стану. в результаті – соціальна ізоляція і катастрофа (передозування, пара суїциди, самогубство, незворотні зараження імунної системи) [27; 32].

Перш за все сім'я є осередком в якому зростає і виховується дитина, яка сьогодні дитина, завтра підліток, а післязавтра – доросла особистість. Вивчення і дослідження питання залежної поведінки в сучасних умовах не тільки актуальні, але і значущі, мають широкий інтерес і суспільно-особистісне значення сучасного сьогодні.

Будь-яка відхиляюча поведінка у дітей є «криком про допомогу», сигналом про необхідність термінового втручання, щоб зберегти дитину повноправним членом суспільства, зберегти її психологічну і фізіологічну цілісність. Залежна поведінка, найчастіше сприймається як свого роду прикордонний стан між нормою і залежністю. У ситуації з підлітками ця лінія особливо тонка. У більш загальному сенсі під залежністю розуміють різні способи втечі від реальності - за допомогою ігор, психоактивних речовин, нав'язливих дій, інших видів діяльності, які приносять яскраві емоції. Знижується природна здатність адаптуватися і долати складні життєві обставини у таких підлітків. Залежна поведінка, як вид девіантної поведінки індивіда, має безліч підвидів, диференційованих, головним чином об'єктом залежності. Теоретично при певних умовах це можуть бути будь-які об'єкти або форми діяльності. Проаналізуємо умови виникнення та особливості їх поєднання у підлітковому віці.

Неможливо виділити однозначні підвалини звикання. Для розвитку реакції, конотації такого типу необхідно поєднання особистісних

властивостей і несприятливого середовища. Зазвичай вчені, які досліджують прояви адикцій, виділяються такі риси особистості, які провокують звикання і як наслідок залежність, а саме: активна демонстрація переваги на тлі комплексу неповноцінності; схильність брехати; комфорт в складних, кризових ситуаціях поєднується з депресією і дискомфортом у звичайній життєвій рутині; глибокий страх постійних емоційних контактів з оточуючими в поєднанні з активно продемонстрованою соціальністю; уникнення відповідальності; бажання звинуватити невинних інших у заподіяній шкоді; висока тривожність, залежна поведінка; наявність стереотипних моделей поведінки тощо.

Залежна поведінка у підлітковому віці може знайти собі сприятливий ґрунт для розвитку якщо, перераховані вище умови поєднуються з наступними:

1. Несприятливе соціальне середовище (неуважність батьків до дитини, алкоголізм, сімейні сварки, нехтування дитиною і його проблеми).
2. Нездатність підлітка терпіти будь-який дискомфорт у відносинах.
3. Низька адаптація до шкільних умов.
4. Нестабільність, незрілість особистості.
5. Нездатність підлітка впоратися з залежністю самостійно.

Деякі автори виділяють додаткові фактори ризику, що підвищують ймовірність звикання, але не можуть самостійно викликати його:

1. Бажання бути особливим, виділитися з сірої маси простих людей.
2. Хвилювання, бажання гострих відчуттів.
3. Незрілість особистості.
4. Низька психологічна стабільність або психічна незрілість.
5. Труднощі з самоідентифікацією і самовираженням.
6. Відчувати себе самотнім, беззахисним.
7. Сприйняття їх повсякденних обставин як важке.
8. Емоційний дефіцит.

Зростання проявів залежної поведінки визначається різними факторами, внутрішнього і зовнішнього впливу (соціально-економічного,

політичного, культурного) значний вплив також має тенденція до зменшення уваги щодо функціонування соціальних інститутів, покликаних займатися освітньо-виховними, пропедевтичними питаннями підростаючого покоління, формуванням цінностей, переконань, узагалі світогляду сучасної молоді.

Соціальна значущість вивчення соціально-психологічних причин адиктивної поведінки підтверджується тим, що явно спостерігається тенденція щодо збільшення кількості неповнолітніх (підлітків) з відхиляючою поведінкою, поведінкою, яка характеризується вживанням різних психоактивних речовин, або зануренням до молодіжних спільнот, груп.

Можемо зауважити, що характерною особливістю залежної поведінки є її циклічність, тобто фази одного циклу можна описати наступним чином: наявність внутрішньої готовності до звикання - підвищене бажання і напруга - очікування і активний пошук об'єкта залежності - отримання об'єкта і досягнення конкретних переживань - релаксація; фаза ремісії (відносний відпочинок). Далі цикл повторюється з індивідуальною частотою і тяжкістю. Наприклад, для одного наркомана (залежного) цикл може тривати місяць, для іншого - один день. Що ж призводить до появи звикання як наслідку розвитку залежної поведінки. Мотиви можуть бути різними.

Серед психологічних мотиви первинної залежності можна виділити наступні [6; 22]:

- 1) *атарактичні мотиви* (досягнення психологічного комфорту і розслаблення); **атарактичні мотиви** – психоактивні речовини використовуються для пом'якшення стану емоційного напруження, тривоги, депресії, страхів, невпевненості – ціль корекція емоційних проблем;
- 2) *субмісивні (покірні) мотиви* – прагнення до приналежності та схвалення групи, вплив референтної групи) – ціль отримати специфічне фізичне задоволення;
- 3) *гіперактивація (підняття тону і самооцінки)* прагнення підвищити власну активність, настрій;

- 4) *псевдокультурні* (демонстрація якоїсь якості, наприклад, поведінки дорослих);
- 5) *когнітивні (цікавість)* у кожного є звикання, схильність, але не у кожного формується залежність;
- 6) *гедоністичні (прагнення отримати задоволення тут і зараз)*.

Найчастішими внутрішніми мотивами осіб підліткового віку, вчені обґрунтовують саме атарактичні, субмісивні та гедоністичні психологічні (внутрішні мотиви). Що є нормотиповим для особливостей психічного розвитку підлітка. Підлітковий вік – це «перехід» місток до дорослого життя, який багато дослідників називають «критичним», адже залишає відбиток на усьому подальшому розвитку людини. У цей період активно дозрівають і формуються структур свідомості і самосвідомості (свідомого самоусвідомлення), що визначають життєві стратегії, самостійність та ініціативу у встановленні цілей, здатність до самореалізації – окреслюється ядро майбутнього світогляду. Формування особистості сучасного підлітка відбувається на тлі соціальних, економічних і політичних змін у сучасному суспільстві, в якому як позитивні сторони щодо всебічного формування ядра світогляду є свобода думки, вільне поширення інформації, розширення сфери культурно-освітньої взаємодії і т.н.) проте вступають у конфлікт з негативними (політичні та економічні проблеми, зміни в духовному житті суспільства і т.н.) [4].

Ю.В.Попов [23] розглядає саморуйнівну або ауторуйнівну поведінку як прояв дисфункціонального стану особистості. Відповідно до такого підходу ауторуйнівна поведінка є, перш за все, відходом від життєвих проблем, включаючи такі прояви, як алкоголізм, нікотинізація, сексуальні відхилення, суїцидальні та інші види самознищення. Науковець пропонує багатовекторну класифікацію саморуйнівної поведінки у підлітків де зазначає різні напрямки цих векторів, а саме:

- 1) тип саморуйнівної поведінки, може бути пов'язаний з ризиком для життя, організму, суперечить нормам поведінки, моралі, заважає моральному і духовному розвитку, завдає шкоди соціальному статусу людини.
- 2) рівень дисфункції особистості, включає в себе розлади особистості психотичного і непсихотичного характеру.
- 3) особливості соціальної дезадаптації підлітків.
- 4) особистісні характеристики підлітків, які можна розглядати як психологічні підвалини саморуйнівної поведінки.

Однією з таких передумов є підлітковий егоцентризм. Егоцентризм пов'язаний не тільки з розвитком когнітивної сфери підлітка, але і включає в себе його афективний досвід. Підлітковий егоцентризм може перегукуватись з викривленим сприйняттям власних можливостей. Однією з причин саморуйнівної поведінки є різні залежності. У тому числі і на комп'ютерні ігри або інтернет. Вплив Інтернету на саморуйнівну поведінку неоднозначний: у віртуальному середовищі можна знайти матеріали і сайти, які як сприяють руйнівним тенденціям в поведінці, так і орієнтовані на її профілактику[5]. Тим не менш, можна сказати, що неоднорідні за змістом інформаційно-комунікаційні впливи на те, що сучасний підлітковий досвід може порушити процеси формування ідентичності, запобігти побудові цілісного і внутрішньо послідовного образу світу, привести до розбавлення або втрати життєвих перспектив, що, в свою чергу, є передумовою саморуйнівної поведінкової поведінки.

Значний вплив на формування і сприятливий ґрунт розвитку звикання і як наслідку залежності чинить перший соціальний інститут в якому зростає дитина – це сім'я і її оточення. Однією з причин, що пояснюють формування і розвиток залежностей, можуть бути сімейні взаємовідносини. Дослідження багатьох учених підтверджують, що в системі відносин всередині сім'ї манера домашнього лідерства можуть бути важливими причинами, що зумовлюють антисоціальну, а також залежну поведінку. Про те хотілося б відзначити, що форми відхиляючої і залежної поведінки характерні не тільки

людям з несприятливих соціально-екологічних умов, але і людям з так званих «благополучних» сімей.

Учені в галузі виділяють такі види дисфункціональних, неблагополучних сімей: псевдофункціональні, неповні, проблемні, аморальні, кримінальні [4; 12; 15; 19].

1) *Псевдоблагополучна сім'я* відрізняється чітко проявленою деспотичною вдачею, безумовним домінуванням одного з батьків, відданим йому послухом інших членів сім'ї, наявністю запеклих відносин, застосуванням фізичного насильства (покарання).

2) *Неповна сім'я*. Недоліки у структурі батьківської сім'ї в сучасних критеріях мають всі шанси негативного впливу на формування особистості малюка, дитини і все ж сприяють її десоціалізації.

3) *Проблемна сім'я* характеризується суперництвом між батьками за домінуючий стан в сім'ї, відсутністю співпраці між членами сім'ї, роз'єднаністю, ізоляцією між батьками і дітьми.

4) *Злочинна сім'я* - це сім'я, члени якої вчиняють злочини. Час від часу необхідно констатувати той факт, що злочинна діяльність є основною діяльністю конкретного члена сім'ї або сім'ї в цілому.

У аморальній дисфункціональній сім'ї можуть траплятися і такі соціально-правові дії, як злочини, вчинені батьками та іншими членами сім'ї, глузливість і пияцтво, регулярні конфлікти, які призводять до скандалів і бійок, аморальна поведінка батьків тощо.

Отже, можемо зазначити, що основними соціально-психологічними мотивами поведінки підлітків, схильних до залежних форм поведінки, є втеча від нестерпної реальності, внутрішніх передумов, таких як переживання стійких невдач в школі і конфліктів з батьками, вчителями, однолітками, почуття самотності, втрата сенсу життя, абсолютне недоїдання в майбутньому і власна невдача у всіх видах діяльності і багато іншого.

Сімейні проблеми стають особливо очевидними, коли дитина досягає підліткового віку. Вимоги і правила, встановлені батьками, викликають

протест і бажання залишити опіку. Здобуття незалежності, позбавлення від батьківського контролю є одними з провідних цілей підлітків. Психологія звикання стверджує, що в процесі «втечі» від сім'ї місце батьків займає група авторитетних однолітків. Ця група стає новим джерелом життєвих правил, норм поведінки, моральних орієнтирів і життєвих цілей.

Як помітити і визначити поведінкові патерни залежності і залежної поведінки, які види і критерії для їх констатації.

- 1) Розлади харчової поведінки(булімія, анорексія, голодування).
- 2) Хімічні залежності (наркоманія, зловживання психоактивними речовинами, алкоголізм, куріння).
- 3) Людоманія або азартні ігри - залежність від азартних ігор (азартні ігри та комп'ютерна залежність зазвичай розділені).
- 4) Релігійний фанатизм, сектантство.

Перші три з цих видів залежностей забезпечують легкий і швидкий спосіб отримати яскраві позитивні емоції. Четвертий вид залежної поведінки допомагає залежному відчувати себе причетним до чогось значного, отримати своєрідний аналог сім'ї, який повністю схвалює і підтримує його (субмісія прийняття і розуміння).

Спостерігати та діагностувати залежну поведінку підлітків не складно. Можемо помічати деякі зміни в поведінці і емоційно-почуттєвому стані – проблеми в школі, куріння, вживання алкоголю є його очевидними ознаками, які вимагають негайного активного втручання. Набагато ефективніше і важливо виявити і усунути фактори ризику і умови, які сприяють виникненню залежностей, аніж боротися з її проявами.

Для усвідомлення картини і розуміння мультифункціональності видів і форм залежності проведемо дискурс-аналіз наявних класифікованих форм у працях дослідників, що вивчають і здійснюють сучасне моніторингове констатування нових форм і видів залежностей у соціо-культурному, константному та віртуальному просторі (див табл.1. 2).

Таблиця 1.2.

Види і форми залежності: дискурс-аналіз

Залежності	
Хімічні (фармакологічні)	Нехімічні (психологічні, особистісні)
Фокус впливу – психологічно-активні речовини (ПАР) (фізіологічна залежність від регулярного вживання)	Фокус впливу – поведінкова (поведінкова залежність)
<ul style="list-style-type: none"> √ Наркоманія √ Алкоголізм √ Зловживання ПАР √ Паління 	<ul style="list-style-type: none"> √ Гемблінг (ігрова залежність) √ Залежність від комп'ютера √ Залежність від азартних ігор √ Трудоголізм √ Харчова залежність (межова форма хімічної і нехімічної адикції, проявляється у формах, голодування або переїдання)
Соціально-прийняті форми наркоманії (загальної залежності)	Соціально-небезпечні форми наркоманії (загальної залежності)
<ul style="list-style-type: none"> √ Духовні практики √ Медитація √ Шопоголізм √ Екстремальні види спорту √ Екстремальні «селфі» √ Переїдання 	<ul style="list-style-type: none"> √ Зловживання психоактивними речовинами √ Клептоманія √ Азартні ігри

Отже, говорячи про залежну поведінку можемо наголосити, що множинність їх типологій і видів досить розгалужена, а отже протокольних впливів досить утруднено дотримуватись, так, як дуже багато індивідуальних, соціально-психологічних факторів потрібно ураховувати для складення вирівнювального плану корекції і соціалізування до життя без шкідливого звикання. Нехімічна залежність це емоційна залежність, це вид

залежності при якому виникає азартна (ризикова) поведінка на відміну від звичайної ситуативної, характеризується спонуканням до повторюваності дії і тяжіння до об'єкту залежності виходить на перший план, стає життєво необхідним, тим, без чого не можна. Хімічна залежність це психічний іноді соматичний стан який є наслідком повторного вживання природньої чи синтетичної психоактивної речовини. Будь-яка залежність завдає болю близьким і заважає самій людині жити цілісно, повноцінно і функціонально. При вчасному реагуванні, коректно підбраному лікуванні можна повернутися до нормального і повноцінного життя без залежності. Але потрібно розібратися і визначити чинники і механізми, що спровокували формування залежності.

Узагалі будь-яку форму залежності можна означити одним загальним конструктом – наркоманія або залежність (англійська залежність, залежність, залежність) як непереборний потяг до речовин або предметів, виражений в скоєнні певних дій, при відсутності яких людина відчуває психологічний дискомфорт. Різниця між залежністю від хобі і хобі – руйнівний соціально-психологічний, фізіологічно-соматичний вплив на людину.

Поширення різних видів залежної поведінки (наркоманія, алкоголізм, зловживання психоактивними речовинами, азартні ігри, інтернет-залежність і т.д.) є серйозною загрозою для сучасного суспільства і вимагає спільних зусиль фахівців різного профілю. Глибоке розуміння причин, механізмів і факторів залежності передбачає увагу як до особистісних особливостей наркоманів, так і до зовнішніх, зокрема соціально-психологічних умов розвитку схильності до залежності.

Сплановане і поетапне попередження залежної поведінки дасть можливість людині уникнути вирішення нагальних проблем, через спосіб уявного позбавлення від кризових переживань, це найпривабливіший спосіб втекти від себе, уникнути складного процесу особистісного становлення і розвитку, відсторонитися від реальності.

В ядрі залежності завжди лежить бажання втекти від реальності шляхом досягнення зміненого стану свідомості через прийом психоактивних речовин або через постійну фіксацію уваги на певних заходах з метою розвитку і підтримки інтенсивних емоцій.

Люди індивідуальні, і тому кожен шукає свій власний спосіб відволіктися чи відсторонитися. Людина стає залежною, коли не може без об'єкту чи речовини залежності, а отже вона втрачає і здоров'я, і свободу, і особистісну цілісність. Порушується робота мозкових центрів, відповідальних за волю, порушується функціонування організму в цілому. Нескінченне і безглузде натискання «клавіші задоволення», безвідповідальне повторення стереотипних дій, призводить до деградування і відсторонення від соціуму – «випав з потоку».

Розглянемо етапи формування залежності:

Початок формування залежних форм поведінки завжди відбувається на емоційному рівні. «Відправною точкою» є переживання інтенсивної гострої зміни психічного стану у вигляді підвищеного настрою, відчуття радості, екстазу, незвичайного підйому, відчуття драми, ризику у зв'язку з певними діями (прийняття речовини, що змінюють психічний стан, переживання у зв'язку з ситуацією ризику в грі тощо) і фіксації цього зв'язку у свідомості. У людини, яка пережила такі емоції, є розуміння того, що, виявляється, є доступні способи швидко і без особливих зусиль змінити свій психічний стан.

Наступний етап залежної поведінки характеризується формуванням послідовності вдаючись до об'єкта залежності і може виражатись у наступних психолінгвістичних конструктах: «Кожну п'ятницю я відпочиваю з алкоголем», «Перерва на дим після кожного уроку», «Вечір – за комп'ютером!» Відволікання від сумнівів і переживань в складних ситуаціях періодично необхідно, але в разі залежної поведінки воно стає способом життя, в процесі якого людина опиняється в пастці постійної втечі від реальності? Наприклад: «Ну, чорт з нею з двійкою, випийте», «Як ви

отримали ці зауваження, я піду, покурю», «Знову предки біжать, я б вважав за краще піти до комп'ютера, в гру!», тобто є детермінанта як ситуація і наслідок як причина, а отже отримує причинно-наслідкову послідовність.

На третьому етапі вдаючись до залежних форм поведінки, вона стає «стереотипним, звичним типом реакції, методом вибору при задоволенні вимогам реального життя», стереотипність дій стає невід'ємною «частиною особистості». На цьому етапі людина абсолютно не здатна до критичного осмислення і сприйняття ситуації, стає агресивною і егоїстичною. Наприклад: «Так, мене нічого не хвилює – напивайтеся (курить) – і забудьте про мене!»

Четвертий етап – повне домінування залежної поведінки. Відбувається повне занурення в залежність, остаточне відчуження і ізоляція від суспільства. Людина, яка вже залежна, нічого не залишає зі свого внутрішнього світу. Тільки зовнішня оболонка залишається. Сама залежність не приносить такого ж задоволення, контакти з людьми вкрай складні не тільки на глибокому психологічному, але і на соціальному рівні.

П'ятий етап вже знаходиться в періоді і стані катастрофи. Залежна поведінка руйнує як психіку, так і біологічні процеси.

Залежна людина: втрачає соціальні зв'язки, конфліктує з близькими; часто присвячує весь вільний час одній діяльності; зазнає невдачі в кар'єрі і особистому житті, не маючи сил відмовитися від об'єкта залежності; заперечує наявність залежності; коли об'єкт недоступний, вона потрапляє в дисфорію (астенічна агресія, тривога, туга,) або депресивний стан.

Провівши змістовне теоретичне аналізування за порушеною темою, спробуємо описати і виділити психологічні особливості осіб з проявами залежної поведінки (поведінкові патерни):

1. Прагнення спотворювати реальний стан речей (брехати).
2. Прагнення звинувачувати інших у справах до яких вони не причетні.
3. Прагнення уникати відповідальності і прийняття рішень.
4. Стереотипність і повторюваність поведінки.

5. Підвищена особистісна тривожність.
6. Зовнішня соціалізованість та внутрішній страх до стійких емоційних комунікативних актів (нездатність підтримувати тривалі дружні стосунки).
7. Комплекс неповноцінності що поєднується з трансльованими демонстративностями у поведінці.

Якщо проаналізувати усі перераховані вище поведінкові патерни і їх прояви, можна окреслити і усвідомити, що мова йде особистість підліткового віку, якій нормативно трансльовати більшість перерахованих стильових особливостей поведінки.

Більшість психологів як науковців так і практикуючих стверджують і обґрунтовують, що значний вплив на формування і розвиток залежної поведінки чинить саме сім'я, саме у період дитинства (до 10 років). Ризик розвитку залежної поведінки у багато в чому залежить від умов виховання і середовища саме у дитячий період життя. Прагнення дитини уникнути відповідальності будь-яким чином, прагнення трансльовати соціально-бажану, а не проживану поведінку, бути постійно тривожним і дратівливим, емоційно холодним – усе це є трансльованням і «криком про допомогу», підлітку вкрай не вистачає емоційної, сімейної близькості, прийняття і розуміння його стану, і як наслідок прихильність він знаходить у відстороненні або приєднанні до різних неформальних молодіжних об'єднань.

Сімейні фактори, що є підвалинами до залежної поведінки, а саме:

- 1) Відсутність часу у батьків на спілкування і емоційну близькість з дитиною (дистанціювання у спілкуванні)
- 2) Наявність будь-якої залежності у одного або обох батьків (не обов'язково хімічної, може бути і нехімічна – трудоголізм, шопоголізм)
- 3) Детермінація відносин один до одного маніпулятивним спілкуванням (діти як об'єкт маніпулювання дорослими) часто діти у таких сім'ях відсторонені від дійсності і живуть у світі вигаданих власних фантазій.

4) Стиль виховання (авторитарний, попустительський) у дисфункціональних сім'ях (вони є першими, де умови провокують формування залежності у дитини шляхом наслідування поведінки і взаємодії дорослих) не сприяють набуття у дитини (людини) розвитку опори на себе, віри у себе, формуванні адекватної самоцінності.

У працях Л. Крупельницької, А. Загуменова зауважено на тому, що предикторами порушень пов'язаних з ризиком вживання речовин ряду хімічної залежності є саме інтелектуально-культурні орієнтації сім'ї як чарунки виховання і наслідування [42]

Відсутність внутрішньої опори спонукає особистість шукати допомогу, об'єкт опори і віри в себе у інших формах взаємодії, підтримки і прийняття. Що почасти є наслідком умов і факторів середовища в якому зростала дитини. Найчастіше такий рух починається у підлітковому віці, якщо перераховані вище фактори були наявними у період дитинства. Матимемо траєкторію руху у напрямку розвитку шляху залежності чи хімічної чи нехімічної. Існує вікова пріоритетність домінування і прояву нехімічних (поведінкових) форм залежності (див. табл. 2).

Таблиця 1.3.

Вікова пріоритетність поведінкових патернів залежності

Поведінкові патерни відхиляючої поведінки	Віковий період		
	Діти Підлітки	Дорослі	Люди старшого віку
Агресія (фізична, вербальна)	+++	+++	+
Аутоагресія (схильність до трансляції суїцидальних намірів)	++	+++	++
Зловживання ПАР (хімічна залежність)	++++	++++	+
Порушення харчової поведінки (анорексія, булімія)	++++	+	
Комунікативні девіації (аутистична, відсторонена поведінка, відмова від спілкування, бойкот)	+++	+++	++

Характерологічні реакції (акцентуації)	++++		
Аморальна поведінка (демонстративність у поведінці, суперечливість прийняти нормам і правилам соціуму)	+++	+++	+
Аномалії сексуальної поведінки (трансляція еротизованої взаємодії)	++	+++	+
Неестетична поведінка (асиметричний одяг, кудлата зачіска, брудний вигляд)	+++	++	+

* *Примітка:*++++ – даний патерн нормативно/специфічний для віку
+++ – проявляється часто; ++ – іноді зустрічається; + – рідко зустрічається.

З представленої таблиці можемо констатувати, що найбільш сприятливим і сензитивним для виявлення і дослідження залежності/залежної поведінки є саме підлітковий вік. Проаналізувавши вікову пріоритетність поведінкових залежностей можемо констатувати, що найчастіше поведінкові патерни відхиляючої поведінки транслуються у підлітковому віці, що є нормативно/специфічними проявами віку. Теоретичне аналізування дозволяє виділити основні аспекти поведінкової норми, патології та девіації у психології девіантної поведінки. В.Д.Менделевич [15] виділяє такі аспекти як: правовий, віковий, гендерний, моральний, естетичний, етнокультурний та професіональний. Ураховуючи траєкторію нашого дослідження, особлива увага щодо вивчення залежної поведінки буде приділена саме віковому, моральному та естетичному аспектах так як основна досліджувана категорія це підлітки у яких ці аспекти залежної поведінки можуть проявлятися специфічно/нормово їх віковому періоду розвитку.

1.2. Ескапізм як особистісна властивість і підлітковий вік

Підлітковий вік це нова епоха яка приходить на зміну епохі дитинства і починається тривалий період на шляху дорослішання і зростання особистості.

Давньогрецький філософ Сократ, у далекий період Античності зауважив: «Вони (підлітки) сьогодні обожнюють розкіш, у них погані манери і немає ніякої пошани до авторитетів, вони виявляють неповагу до старших, тиняються без діла і постійно розпускають плітки. Вони весь час сперечаються з батьками, вони постійно втручаються в розмови і привертають до себе увагу і тиранять вчителів» [цит. за 29, с.124], а відомий психоаналітик Зігмунд Фройд, зауважував, що: «Бути нормальним в період отроцтва саме по собі ненормально» [цит. за 29, с. 125].

Підлітковий період життя виділяється лише у суспільствах з високим рівнем розвитку цивілізаційного процесу. Існують різні назви цього періоду, наприклад: перехідний, пубертатний, отроцтво, статеве дозрівання – усі ці назви сутнісно відображають різні зміни у житті підлітка у якого з фазами біологічного дозрівання збігаються фази розвитку свідомих інтересів і товаришування на рівні «Я-соціальне», адже домінуючим середовищним розвитком означеного періоду є соціальна ситуація «ми», а базальна потреба віку – розуміння як усе влаштовано у світі. Провідний вид діяльності підліткового віку, як основна діяльність розвитку є – інтимно-особистісне спілкування з однолітками у спільній взаємодії суспільно-корисного характеру. Що набувається у підлітка, чого не було раніше, це – почуття і бажання дорослості формування часової перспективи, транслювання психосексуальної ідентичності, здатність до рефлексування. Когнітивний розвиток, за Ж. Піаже, знаходиться на рівні формальних операцій, що дозволяє підлітку і реалізується через здатність враховувати усі варіанти і можливості ситуацій при вирішенні буденних проблем і ситуацій, прогнозувати причинно-наслідковий зв'язок тощо [цит за 29].

Головною характеристикою зрілої особистості в теорії В. М. Мясищева є система її відносин, тобто відносин і взаємодій з людьми, формування яких

відбувається в процесі соціалізації. Відносини формують свідому вибірковість (пріоритет) в контактах з оточуючими, визначають ступінь інтересу, силу емоцій і бажань і виступають рушійною силою особистості. Таким чином, особистісні якості виникають і стають стабільними тільки в умовах свідомої діяльності і взаємодії, що сприяє суб'єктивно-особистісному ставленню до суспільства [16].

У підлітковому віці нормативно маніфестують аномалії розвитку, які існували в латентному стані. Характерні риси цього віку – чутливість, часта, різка зміна настрою, побоювання насмішок, зниження самооцінки. У більшості підлітків з часом це проходить само по собі, декому потрібна допомога психолога [30]. Акцентуаціями у психології прийнято називати загострення окремих рис характеру притаманних саме періоду отрочтва. Може бути екстрапольовано на рівні конативному – конфлікти з дорослими і однолітками; на афективному рівні – депресія, дисфорія, страхи, тривожність, ескапізм. За дослідженнями вчених, емоційні розлади є прерогативою дівчат, а порушення поведінки в чотири рази частіше спостерігаються у хлопців.

Не викликає сумніву, що будь яка поведінка, яка має певні характерологічні ознаки залежності має скоріш за все не зовнішній вплив, а внутрішню готовність і сприятливий ґрунт для укорінення і розвитку. Індивід стає залежним не тому, що зовні, а тому що є готовність (внутрішня) підкорятися. Гармонійна доросла особистість прагне до незалежності і свободи. Залежна особистість інфантилізована, не бажає дорослішати, брати відповідальність за власне життя і комфортно відчуває себе з об'єктом залежності (втеча від дійсності – ескапізм – психологічне дезертирство).

Ескапізм як психологічна втеча проявляється у вигляді «занурення у себе» шляхом медитації, наркоманії, комп'ютерних ігор, алкоголізму, ігроманії, трудоголізму тощо. Головна задача ескапіста – це бажання уникнути відповідальності за будь яку ціну. Вигаданий світ спочатку поглинає людину поступово, а потім безповоротно і назавжди. Ескапізм

може бути активним: робота, спорт, ігроманія; пасивним – постійні медитації, слухання трансової музики, читання книг. Усе це є компенсаторними механізмами, що дозволяють особистості відсторонитися від вирішення повсякденних завдань і проблем.

Отже, підлітковий вік є періодом у якому багато з них відчують себе глибоко самотніми, нещасними, відсторонюються, плачуть і почасти виникають думки кинути усе і усіх. В такому ауто стані спадає на думку, як вихід – ідея самогубства. Найбільш вразливими до розвитку, дебюту і прояву залежності є саме підлітковий вік. В другому розділі нашої роботи емпірично перевіримо серед досліджуваних респондентів наявність/відсутність залежності, залежної поведінки. Головною небезпекою такого стану є послаблення вольової регуляції, сили характеру, зниження резистентності щоденним стресовим подіям, будь-яка трудність викликає тривожність, а отже все с початку і починається психологічна втеча від дійсності як неможливість (відсутність внутрішньої опори і ресурсу) зарадити собі.

Отже ескапізм – це психологічне дезертирство, нездатність боротися з викликами сьогодення. Усе частіше психологічну втечу почали фіксувати у осіб 14-24 років, основою розвитку такого стану є невпевненість ті інфантильна поведінка. Ескапізм – це не хвороба, це лише спосіб втекти від проблем буденності, що є характерним для осіб підліткового віку і періоду ранньої дорослості. Мріяти, фантазувати і захоплюватись звичайно потрібно, але в міру без звикання і відходу від дійсності.

Ще одним рухомим механізмом розвитку залежності є бідність афективного реагування, статична функціональність діяльності яка є станом нудьги. Дуже часто від дітей старшого шкільного віку і підлітків можна почути: «мені нудно», «що мені робити» дитина/підліток не здатна організувати свою діяльність. У роботі С.Т. Посохової та Є.В. Росіної нудьга визначається як «складний, неоднорідний психічний стан, що розвивається у зв'язку з дефіцитом зовнішньої і внутрішньої діяльності, суб'єктивний досвід

якого пов'язаний з особистісними характеристиками і умовами життєвої ситуації» [24]. Багато як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників сходяться на думці, що нудьга виступає в якості особливої умови, яка виникає в результаті зниження відповідних, цікавих подразників навколишнього середовища, а також зниження внутрішнього інтересу до свідомості самої особистості. Досвід нудьги індивідуальний. У найбільшій мірі люди найбільш схильні до нудьги і відчують її важко, емоційно, примхливо, нетерпляче, без самоконтролю. Нудьга є особливою «державою» характерною для нашого часу це пов'язано з високим сенсорним перевантаженням, організм втомлюється від постійного впливу навколишнього середовища, вона не встигає зупинитися і задуматися про власні інтереси і захоплення.

Слід зазначити, що у вітчизняній психології практично немає робіт, які б розглядали нудьгу як детермінанту або обов'язкову умову залежності. Винятком є дослідження О.Є. Курочкина, який описує нудьгу як передумову подальшої антисоціальної поведінки. «На жаль, часто підлітків підштовхує до злочину банальна нудьга, виражена в бажанні розважитися, отримати гострі відчуття, зробити різноманітним мляве життя», – пише автор [11]. «Така ж картина відкривається при аналізуванні причин алкоголізму і наркотизації підлітків. Отруйна наркотична прірва привабливіша, ніж нудне, одноманітне і нудне повсякденне життя», – продовжує О.Є. Курочкін [там само]. Міркування автора мають спекулятивний характер, не покладаючись на емпіричні дані або більш ранні дослідження. Згідно з дослідженнями вчених, чоловіки більш схильні до нудьги ніж жінки. Для жінок депресія є більш частим предиктором залежної поведінки.

Природу складного і неоднозначного стану нудьги спробували теоретизувати німецькі дослідники Т. Гетц і Енн К. Френцель (Thomas Götz, Anne C. Frenzel, 2006 цит. за 38) запропонували класифікацію основних видів нудьги як виду активності: 1) байдужа – відсутність бажання і сонюкальної мотивації (байдужа активність); 2) визначальна – багато різних

ідей, проте не підкріплені на енергетичному рівні діями; 3) пошукова – висока спонукальна мотивація, амбівалентний напрямок руху, або поява нових інноваційних ідей, або задоволення через зловживання (прийом ПАР); 4) реактивна – негативна конотація (на поведінковому рівні) проявляється в агресивності і надмірному збудженні. Реактивний тип нудьги є наслідком розуміння і прийняття ситуації як безнадійної і безвихідної.

Якщо встановити і визначити який тип нудьги у особистості є детермінованим у актуальній конотації, можна коректно прогнозувати поведінку і вчинки у залежності від умов і обставин ситуації. Отже, нудьга це відсутність енергетизованого бажання «я хочу» і спонукальної мотивації «я можу», що є характерним для підліткового віку. Проведене теоретичне аналізування за порушеною проблемою, дозволяє визначити і окреслити основні ознаки інфантилізму (як особистісної властивості) залежної поведінки та сутнісні психологічні характеристики залежної особистості: 1) сугестивність і імітація; 2) прогностична некомпетентність; 3) ригідність і впертість; 4) наївність і простота; 5) цікавість і пошукова активність; 6) максималізм (крайній і категоричний у всьому, підліток не схильний до компромісу); 7) егоцентризм (фіксація не самого себе); 8) яскравість уявлень і фантазій; 9) схильність до ризику і «смак» небезпеки; 10) страх бути відкинутим і неприйнятим (відсутність самостійності).

Усі перераховані ознаки найчастіше можемо спостерігати у осіб підліткового віку, рідше у дітей та дорослих.

Таким чином, можна сказати, що залежна поведінка має дуже різноманітні соціально-психологічні підвалини. І кожна людина зобов'язана мати на увазі, що залежність – це не вирішення проблеми а крок у прірву, а чи буде повернення це питання з багатьма невідомими.

Відомими вченими сучасності питання розвитку і формування залежності на оминає уваги, у своїх дослідженнях вони обґрунтовують, що «Соціально-психологічними чинниками інтернет)залежності є самотність, невпевненість у собі, незадоволеність собою, низький рівень комунікативної

компетентності, неспроможність вирішувати проблеми у реальному житті, відсутність підтримки сім'ї та друзів» [цит. з с. 43; 2; 43].

Отже, *соціальні фактори* (підвалини) ризику розвитку залежності і формування залежної поведінки – це сім'я (деструктивна) як соціальний інститут виховання дитини; залежність батьків (хімічна або нехімічна) – залежність з'являється тоді, коли сучасним батькам не вистачає часу на емоційне і контактне спілкування. І звісно, *психологічні підвалини* це нормативність віку і сприятливих умов до формування ознак інфантилізму і втечу до об'єкту залежності. Залежна поведінка вона багатокomпонентна і варіативна, її необхідно діагностувати, збирати анамнез і комплексно підходити до вирішення проблем щодо профілактики її виникнення і корекції якщо вона уже діагностована психологом чи суміжним фахівцем.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДВАЛИН ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

2.1..... **О** **пис вибірки та методів дослідження**

Для досягнення мети та розв'язання означених завдань дослідження використовувались такі емпіричні методи: психодіагностичні методики – методика діагностики схильності до тринадцяти видів залежності (Г.В.Лозова); для визначення когнітивної орієнтації та особистісної атрибутивної властивості було застосовано методику «Шкала локусу контролю» (Дж. Роттера) та методику СПД (схильність до девіантної поведінки) Леус Е.В., що дозволяє провести моніторингове дослідження і констатацію наявності/відсутності схильності до залежної поведінки та психологічну структуру поведінкових патернів досліджуваних.

Методики були підібрані відповідно віку досліджуваних та предмету дослідження. Узагальнення результатів було реалізовано з використанням

інтерпретаційних методів отриманих даних (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Якісну вибірку нашого дослідження склали учні загального закладу середньої освіти № 18, м. Херсона у кількості 25 осіб, вік досліджуваних 13-14 років. За статевою ознакою учні розподілені не були, так як завданнями роботи не визначалося аналізування схильності до залежної поведінки за статтю досліджуваних.

Методика діагностики схильності до тринадцяти видів залежності Г.В. Лозової [12, с. 51-56], дозволила визначити види і рівні залежності досліджуваних. Автор. Методики акцентує увагу дослідників, що методика є орієнтовною і транслює загальну схильність до одного з видів залежностей та загальну. Схильність і не є підставою для постановки діагнозу. Змістова частина тесту дозволяє визначити схильність до таких видів залежності як: алкогольна, інтернет і комп'ютерна, любовна, наркотична, ігрова, нікотинова, харчова, сексуальна, трудоголізм, телевізійна, релігійна, залежність від здорового способу харчування, фармакологічна залежність і загальний показник схильності до залежності. Питальник налічує 70 запитань на які передбачені відповіді (так, ні і їх модальності – скоріше ні, скоріше так, і нульова відповідь – ні так, ні ні).

На думку автора методики Г.В. Лозової, залежна (адиктивна) поведінка проявляється в постійному бажанні людини змінити свій психофізичний стан, що забезпечує їй уявну безпеку і емоційний комфорт. Як зазначає автор, залежна поведінка «... є безперервним процесом формування і розвитку наркоманії (залежності). Наркоманія часто має абсолютно нешкідливий початок, індивідуальний перебіг з підсиленням залежності і результат (чк наслідок). Тривалість і характер перебігу стадій залежності залежать від особливостей об'єкта і індивідуальних особливостей залежного: віку, соціальних зв'язків, інтелекту, здатності сублімуватися (сублімація є захисним механізмом дорослої людини, полягає у внутрішній можливості долати напругу через перенаправлення енергії на соціально прийнятні цілі)» .

Тест «Шкала локусу контролю» Дж. Роттера [25], дозволяє визначити рівень сформованості суб'єктивного контролю (когнітивна орієнтація), що дозволить визначити ступінь і вектор особистісної відповідальності за дії і ситуації у житті. Питальник налічує 44 запитання і передбачає дихотомічну відповідь – так/ні.

Методика діагностики девіантної поведінки неповнолітніх (тест СПД – схильність до девіантої поведінки) розроблений колективом авторів (Е.В.Леус, А.Г. Соловйов) пройшла процедуру адаптації і стандартизації. Методика призначена для виміру та оцінки ступеню вираженості/наявності дезадаптації у підлітків з різними видами відхиляючої поведінки. Методика дозволяє визначити показники залежної поведінки (ЗП), самоушкоджувальної поведінки (СП), агресивної поведінки (АП), делінквентної поведінки (ДП), соціально-обумовленої поведінки (СОП). В залежності від отриманих по кожній шкалі сумі балів оцінюється ступінь вираженості/наявності конкретних видів девіантної поведінки у трьох рівнях: наявність/тенденція ознак соціально-психологічної дезадаптації, легкий/середній рівень і високий рівень соціально-психологічної дезадаптації. Дана методика дозволяє максимально повно отримати інформацію про наявність різної природи поведінкових відхилень у підлітків при проведенні моніторингових замірів впродовж підліткового періоду [25].

I блок – СОП – оцінюється схильність підлітків щодо прояву соціально-обумовленої поведінки (шкала щирості відповідей), соціальна поведінка, вплив соціальних настанов, дій референтної групи.

II блок – ДП – оцінює делінквентну поведінку (до протиправну), та, що заважає дотримуватись правових норм і соціального порядку – поведінка або дії, що заборонені законодавством.

III блок – ЗП – оцінюється залежна поведінка (зловживання у загальному).

IV блок – АП – оцінюється агресивна поведінка (вербальна і фізична. агресія), прояви негативізму, демонстративної неповаги до старших.

V блок – СП – оцінюється самопошкоджувальна, аутоагресивна поведінка, прагнення завдати собі болю. Усвідомлена відмова від життя пов'язана з діями направленими на переривання життя.

Методика діагностики схильності до девіантної поведінки є стандартизованою та призначена для виміру наявності/відсутності у осіб підліткового віку схильності до демонстрації форм девіантної поведінки. При розробці питальника враховувалися найбільш поширені види поведінкових відхилень, такі як залежна, самопошкоджувальна, агресивна, делінквентна (протиправна) поведінка, що визначають не тільки поведінку і спосіб життя підлітка, але і несуть серйозні наслідки для стану здоров'я.

Структура тесту та порядок проведення. Вирішення цієї проблеми здійснюється відповіддю на тестові питання. Досліджуваному пропонується висловити своє ставлення до кожного з цих питань, які наводяться в доступній формі і аналізуються особисто, обираючи одну з трьох можливих запропонованих відповідей, що найбільш характерно для стану речей «тут і зараз», відзначаючи обрану відповідь у бланку відповідей. Експериментаторам не можна дозволяти пропускати питання, так як це не дозволить отримати достовірний результат.

Комплекс методів дослідження було складено на основі проведення теоретичних аналізів за порушеною проблемою, визначеним предметом дослідження. Вікова категорія обрана як сензитивно сприятлива для формування, розвитку і укорінення різних видів залежностей як хімічних та і не хімічних (поведінкових).

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх обговорення

Залежна поведінка особистості є своєрідною формою втечі від константної дійсності за допомогою різних форм та речовин для штучної зміни стану свідомості, що дає ілюзорне сприйняття безпечності, емоційної

наповненості та комфорту. Незважаючи на відмінності у демонстрації (зовнішні відмінності) залежні форми поведінкових актів і вчинків мають схожі психологічні механізми. Це дозволяє стверджувати, що ознаки і механізми її формування мають схожі підвалини. Вченими у напряму виділені основні узагальненні ознаки демонстрації залежної поведінки: по-перше – стійке постійне прагнення до зміни психофізичного стану; по-друге – як наслідок втрата самоконтролю. Залежна поведінка не виникає раптово, для її демонстрації потрібні сприятливі умови для формування і укорінення – це процес, який має початок, індивідуальне протікання, виявлення і результат як сформована модель поведінки (див. рис. 2.1). Здатність протистояти, а не піддаватися укоріненню відхиляючих форм поведінки залежить від рівня розвитку когнітивних процесів, інтелектуальної включеності, сили/слабкості нервової системи.

Рис. 2.1. Цикл-процес соціально-психологічних підвалин формування залежної поведінки

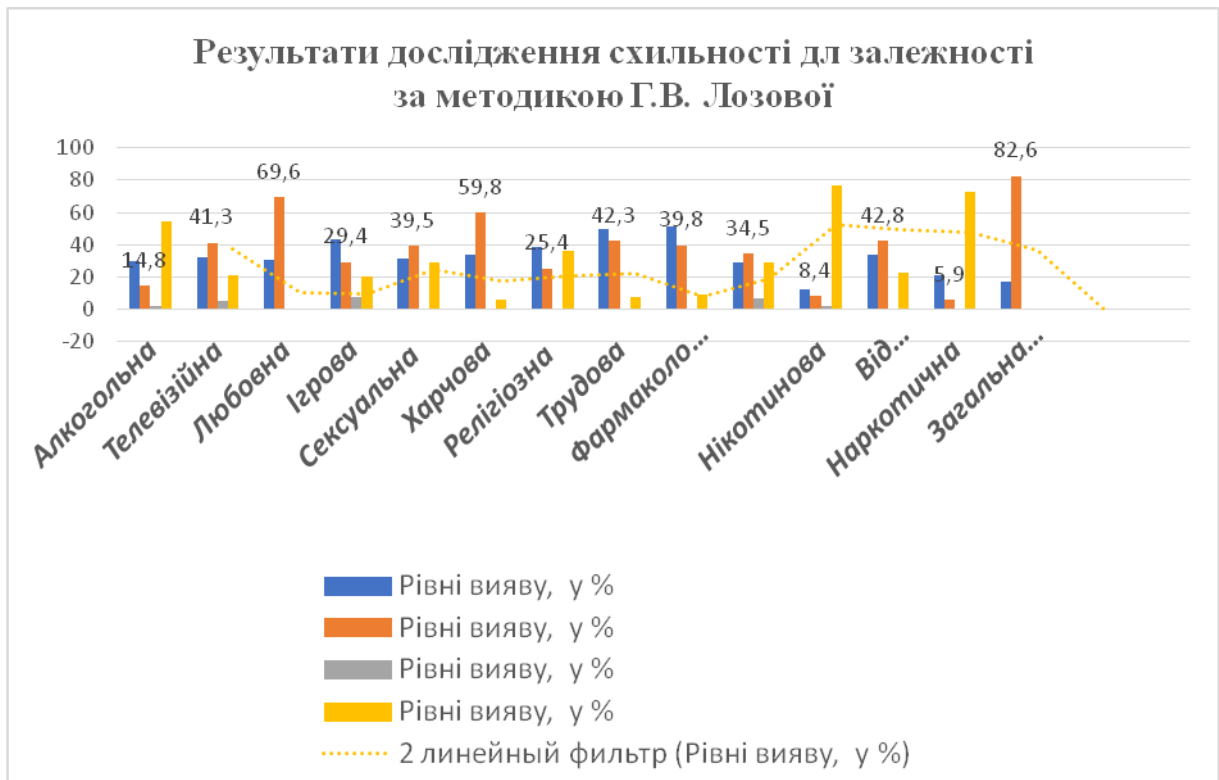
Проаналізуємо отримані результати досліджуваних підлітків за методикою Г.В. Лозової. Результати отриманих даних наведемо у таблиці (див. табл.2.1).

Таблиця 2.1.

**Результати дослідження рівня схильності до залежності
за методикою Г.В. Лозової**

Вид залежності (за методикою)	Рівні вияву, у %			
	Низький	Середній	Високий	Відсутній
Алкогільна	30,2	14,8	2,5	54,5
Телевізійна	32,4	41,3	5,2	21,1
Любовна	30,4	69,6	-	-
Ігрова	43,2	29,4	7,3	20,1
Сексуальна	31,4	39,5	-	29,1
Харчова	34,2	59,8	-	6,0
Релігійна	38,3	25,4	-	36,3
Трудова	49,8	42,3	-	7,9
Фармакологічна	51,3	39,8	-	8,9
Комп'ютерна	29,4	34,5	7,2	28,9
Нікотинова	12,7	8,4	2,5	76,4
Від здорового способу життя	34,2	42,8	-	23,0
Наркотична	21,4	5,9	-	72,7
Загальна схильність	17,4	82,6	-	-

З наведених даних у таблиці можемо констатувати, що у досліджуваних виявлені тенденції до розвитку залежності за такими видами: алкогольна, телевізійна, ігрова, комп'ютерна та схильність до залежності від тютюнопаління. Сформована модель залежної поведінки і її транслявання не завжди призводить до нервово-психічного захворювання або переривання життя, проте завжди і закономірно викликає незворотні особистісні зміни, головне вчасно визначити і диференціювати поведінкові патерни та емоційні реакції підлітка, дорослої особистості. Представимо розподіл даних за методикою Г.В. Лозової на мал. 2.2.

Рис.2. 2. Рівні вияву схильності досліджуваних за методикою, у %.

Аналізуючи результати діагностики підлітків, можна відзначити наступне: у 52,5% опитаних підлітків не мають схильності до алкогільної залежності; 30,2% респондентів мають низький ступінь і 14,8% випробовуваних мають середній ступінь схильності до алкогільної залежності 2,5% підлітків мають високий ступінь схильності до алкогільної залежності.

Що стосується схильності до телевізійної залежності, то можна відзначити, що 21,1% респондентів її не мають. У 32,4% було діагностовано низький ступінь і 41,3% досліджуваних виявлено з середнім ступенем схильності до телевізійної залежності. 5,2% підлітків характеризуються високим ступенем схильності до телевізійної залежності.

Схильність до любовної залежності в низькій мірі була виявлена у 30,4% досліджуваних. Для 69,6% характерний середній ступінь схильності до любовної залежності. Підлітки з високим ступенем схильності до любовної залежності не були виявлені.

Для 20,1% учнів тенденція до залежності від азартних ігор не характерна: 43,2% підлітків мають низький ступінь, а 29,4% респондентів мають середній ступінь схильності до залежності від азартних ігор. 7,3% підлітків характеризуються високим ступенем схильності до залежності від азартних ігор.

Залежність від міжстатевих відносин у 29,1 % підлітків відсутня, 31,4% мають низький рівень і 39,5 % досліджуваних мають середній рівень схильності до міжстатевих відносин. Підлітків з високим рівнем за цим видом залежності не констатовано.

Що стосується схильності до харчової залежності, то можна зробити висновок, що у 6,0% суб'єктів цей вид залежності відсутній, у 34,2% є наявним низький рівень і в 59,8% середній рівень схильності до харчової залежності.

Релігійна залежність не діагностується у 36,3% респондентів, низький рівень показують 38,3%, середній рівень схильності констатовано у 25,4% досліджуваних, що може свідчити про рівномірне та ситуативне включення у цей процес.

Серед досліджуваних підлітків не виявлено жодного з високою схильністю до трудової залежності. 49,8% респондентів мають низький рівень, а 42,3% респондентів мають середній рівень схильності до залежності від праці.

Щодо лікарської (фармакологічної) залежності 51,3% підлітків мають низький рівень, 39,8% респондентів мають середній ступінь схильності у 8,9% вона відсутня.

Високий рівень схильності залежності від соціальних мереж виявили у 7,2% респондентів. 29,4% підлітків характеризуються низьким рівнем, 34,5% підлітків з помірним (середнім) рівнем схильності до залежності від соціальних мереж і 7,2% з високим.

Можна також зазначити, що 76,4% респондентів не мають схильності до залежності від куріння, 12,7% показали низький рівень, 8,4% середній, а

2,5% високий рівень залежності від тютюнопаління. Можемо припустити це як одну із демонстрації дорослості та незалежності. І звісно ж вплив мають засоби масової інформації, реклами, що постійно пропагують і показують як це круто і модно (айкос, сигарилі).

Для 34,2% підлітків характерний низький рівень і для 42,8% підлітків середній рівень схильності до залежності від здорового способу життя. У 23,0% досліджуваних не діагностується схильність до залежності від здорового способу життя, з високим рівнем не виявлено.

Що стосується схильності до наркоманії, то можна відзначити, що у більшості 72,7% підлітків вона не була виявлена. У 21,4% низький рівень у 5,9% респондентів середній рівень схильності до наркотичної залежності.

Для 17,4% досліджуваних підлітків характерний низький рівень і для 82,6% середній рівень загальної схильності до залежності і залежної поведінки зв'язані з діагностованими видами представленими у психодіагностичній методиці. За методикою рівень розвитку залежності до 11 балів є характерно низьким ступенем розвитку діагностичних видів залежностей у методиці, а отже показує виявлену тенденцію до деяких видів залежної поведінки досліджуваних, що не суперечать нормативам віку.

Таким чином, можна зробити висновок, що в опитаній групі підлітків не було високого ступеня схильності до праці, релігійної, між статевої, харчової, наркоманії, а також схильності до залежності від здорового способу життя.

Далі проаналізуємо отримані результати підлітків за тестом «Тест СДП (схильність до девіантної поведінки)» авторів Е.В. Леус, А.Г. Соловйова. Результати представлено у таблиці (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Результати діагностики підлітків за «тестом СДП»

Досліджу	Шкали методики
----------	----------------

вані	СОП 0-10 балів відсутня орієнтація 11-20 балів наявна орієнтація 21-30 балів сформована модель	ДП 0-10 балів відсутня орієнтація 11-20 балів наявна орієнтація 21-30 балів сформован а модель	ЗП 0-10 балів відсутня орієнтація 11-20 балів наявна орієнтація 21-30 балів сформована модель	АП 0-10 балів відсутня орієнтація 11-20 балів наявна орієнтація 21-30 балів сформована модель	СП 0-10 балів відсутня орієнтація 11-20 балів наявна орієнтація 21-30 балів сформована модель
1	16	6	6	3	18
2	12	5	3	2	9
3	14	6	6	3	4
4	17	6	6	6	11
5	24	6	9	7	16
6	22	14	6	13	17
7	19	10	6	9	9
8	20	9	4	10	11
9	17	11	6	12	16
10	19	12	2	13	10
11	19	7	8	6	16
12	12	5	3	6	15
13	15	4	6	2	5
15	17	5	3	4	6
15	19	17	18	6	8
16	17	10	6	15	17
17	16	11	12	0	1
18	18	10	8	9	13
19	14	12	3	6	11
20	14	5	4	10	16
21	19	7	8	5	5
22	21	16	11	2	9
23	19	23	10	16	19
24	19	10	4	17	18
25	22	8	3	12	16

Умовні позначення: показники залежної поведінки (ЗП), самоушкоджувальної поведінки (СП), агресивної поведінки (АП), делінквентної поведінки (ДП), соціально-обумовленої поведінки (СОП).

Розглянемо діагностичні показники підлітків за шкалою «Соціально обумовлена поведінка». Під час констатувального дослідження було виявлено, що 21 (84 %) підліток характеризується вираженою соціально-психологічною дезадаптацією, що свідчить про порушення здатності

адаптуватися до впливу суспільства. У цих підлітків сформувалася модель соціально обумовленої поведінки, що може свідчити про тісний зв'язок підлітка зі референтною для нього групою, що може призвести до залежності від інших людей. Для інших 4 (16%) характерна орієнтація на соціально обумовлену поведінку, підліткова реакція групування, що є нормою для цього вікового періоду, оскільки підлітки характеризуються необхідністю належати до групи.

Аналізуючи показники, отримані за шкалою «делінквентна (протиправна) поведінка», можна відзначити, що 1 (4%) підліток сформував модель такої поведінки. Він може бути схильний до вчинення дисциплінарних проступків, прогулів тренувань без поважних причин, дрібного хуліганства, ненормативної лексики. У 7 (28%) підлітків була виявлена ситуативна схильність до порушення, тобто під впливом певних обставин вони можуть вчиняти дисциплінарні проступки та адміністративні правопорушення. Більшість 17 (68%) опитаних підлітків не виявили ознак схильності до прояву протизаконної поведінки.

Аналізуючи показники за шкалою «Залежна поведінка», можемо зробити висновок, що жоден підліток не сформував модель залежної поведінки. Проте для 3 (12%) підлітків характерна ситуативна схильність до залежної поведінки. У решти 22 (88%) досліджуваних відсутні ознаки залежної поведінки.

Аналізуючи отримані результати за шкалою «Агресивна поведінка», можемо зазначити, що 3 (12%) підлітків сформували модель агресивної поведінки, тобто учні можуть проявляти вербальну або фізичну агресію по відношенню до оточуючих, ворожість, негативізм, зухвалість. У 7 (28%) підлітків констатували ситуативну схильність до агресивної поведінки. Тобто в певних ситуаціях, коли вони стикаються з дорослими, вони можуть проявляти роздратування, обурення, підозрілість, ворожість, напади зі звинуваченнями і критикою оточуючих. Необхідно пам'ятати, що усі ці прояви взагалі характерні для підліткового віку через захист підлітком своєї

свободи і «Я». Решта 15 (60%) підлітків не виявляють ознак агресивної поведінки.

Виходячи з діагностичних показників за шкалою «Самопошкоджувальна поведінка», можемо зазначити наступне. У 2 (8%) підлітків сформувалася модель аутоагресивної поведінки. Ці підлітки є «групою ризику», потребують уваги до своїх внутрішніх переживань від шкільного психолога, вчителів і батьків, адже завдяки своїм віковим характеристикам (емоційна нестабільність, низька стійкість до стресів, емоційна чутливість і т.д.) вони можуть нашкодити собі, щоб зняти почуття напруги, тривоги, депресії; продемонструвати парасуїцидальну поведінку і суїцидальні спроби. 12 (48%) підлітків характеризуються ситуативною схильністю до самопошкоджувальної поведінки. Необхідно проводити профілактичну роботу з цими підлітками. У разі несформованих моделей подолання складних ситуацій і проблем, відсутністю внутрішньої опори та резистентності ці підлітки можуть потрапити в «групу ризику». У 11 (44%) ознак самопошкоджувальної поведінки не виявлено.

Проблема соціальної дезадаптації підлітків актуальна завжди, оскільки деструктивні процеси, що торкнулися різних публічних сфер, призвели до зростання наркоманії і злочинності не тільки серед дорослого населення, але і серед молоді. В основі труднощів підлітків криються: агресивність, грубість, конфлікт, нетерпимість до коментарів та зауважень, норовливий характер, небажання вчитися, прогули, низька академічна успішність і ціла купа близьких їм характеристик, які зустрічаються як окремо, так і в повному наборі. Таким чином, девіантну поведінку можна позначити як систему дій, що суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються на тлі дисбалансу психічних процесів, у вигляді відсутності морально-естетичного контролю над власною поведінкою.

Рівень вираженості діагностованих за методикою проявів/схильності до девіантної поведінки досліджуваних представлено на рис. 2.3.

Рис 2.3. Розподіл отриманих результатів діагностики досліджуваних за методикою СДП, у %

Психологами встановлено, що когнітивна орієнтація особистості «локус контролю» впливає на характерологічні прояви на емоційному та поведінковому рівнях. Наступним кроком нашого дослідження буде аналізування отриманих даних за методикою Дж. Роттера «Локус контролю». Автором методики було визначено два полюси атрибутивної властивості «екстернальний» та «інтернальний» локус контролю. Екстерналам почасти притаманні такі характерні риси поведінки як: безвідповідальність, прагнення знову і знову відкладати здійснення своїх намірів, Прокрастинація, невпевненість у своїх здібностях, підозрілість, тривожність, депресивність, агресивність, конформізм, авторитарність, безпринципність, цинізм, схильність до обману неприйнятність критики на свою адресу. Інтернали навпаки, завжди вважають, що все, що з ними відбувається це насамперед залежить від його сприйняття ситуації та організації діяльності, почасти їм притаманні такі особистісні риси як: цілеспрямованість, пунктуальність, компетентність, внутрішня справедливість і спонукальна

мотивація, саморозвиток, адекватна оцінка результату, сприйняття конструктивної критики.

Локус контролю є важливим вимірюваним показником стану формування особистості, особливо в підлітковому та юнацькому віці. Адже він впливає на поведінку, вчинки і вибір майбутньої професії, самореалізацію, сприяє і направляє формування моделі поведінки у соціокультурному напрямі та є тими когнітивними окулярами через які молода особистість сприймає об'єктивну реальність і відтворює її через свої, думки, дії і взаємодії.

Результати застосованого тесту дозволили встановити у групі досліджуваних підлітків: екстернальна орієнтація локалізації контролю у 5 (20%) підлітків, інтернальна орієнтація 12 (48%), змішаний тип 8 (32%). З огляду на розподіл результату можемо зауважити, що все ж таки внутрішня відповідальність, притаманна більшості досліджуваних, але і характерними є вияв змішаної форми когнітивної орієнтації, що відповідає віковій нормі досліджуваних (див. рис. 2.4).

Рис. 2.4 Локалізація локусу контролю (когнітивної орієнтації) досліджуваних

Екстернальний (зовнішній тип) наявний у 20% досліджуваних, а отже вони почасти інтерпретують усі події, що відбуваються в їх житті, не як

власну відповідальність, а як вплив фатуму (Бог, доля, умови навколишнього середовища, шанс, удача або невдача). Такі підлітки прагнуть неформального спілкування і демонстративної поведінки, у них поганий самоконтроль.

Змішаний тип локалізації демонструють 32% досліджуваних, такий тип локалізації є характерним для більшості осіб різновікових груп, не завжди є характеристикою суто підліткового віку. Особливості їх суб'єктивного контролю відрізняються в залежності від ситуації і моделювання поведінки в ній. Переважають такі особистісні якості як: песимістична атрибуція, демонстративність ситуативного успіху, зовнішньо-захисна поведінка. Інтернальний (внутрішній тип) (48%) це досліджуванні яким притаманний високий рівень суб'єктивного контролю, тобто відповідальні, цілеспрямовані, мотиваційно-активні підлітки, наполегливі, рішучі, товариські, гарний самоконтроль. Особистості з інтернальним локусом контролю ефективно долають стресові ситуації, показують більш високий рівень соціальної стійкості.

Отже, в результаті проведеного емпіричного дослідження можемо встановити, що підлітків із залежною поведінкою виявлено не було. Тенденції до звикання та низький рівень деяких видів залежної поведінки було встановлено, зокрема до алкогольної, телевізійної, ігрової, соціальних мереж, тютюнопаління. Отримані результати за тестом схильності до девіантної поведінки дозволили визначити наявність чи відсутність до основних її форм, зокрема схильність до залежної поведінки у цілому включена до переліку шкал тесту. Результати отримані по цій шкалі дозволили утвердитися, що сформованої моделі залежної поведінки у досліджуваних не було констатовано, лише ситуативна схильність.

Усі ці діагностовані тенденційні схильності є нормативними і специфічними віку досліджуваних, проте поза полем уваги не потрібно залишати навіть тенденційні схильності, а отже у перспективі маємо намір розробляти вирівнювальний цикл у вигляді низки соціально-психологічних

тренінгів для учнів, які брали участь у дослідженні та проводити первинну профілактику іншим підліткам цієї школи.

ВИСНОВОК

В результаті проведеного теоретичного аналізування за порушеною темою та емпіричного дослідження окресленої проблеми можемо сформулювати наступні висновки і констатації.

1. Здійснили аналіз теоретичних засад вивчення соціально-психологічних підвалини залежної поведінки особистості. Узагальнили, що сутністю відхиляючої поведінки від встановленої/ соціально-прийнятої норми слід уважати блокування особистісного зростання і навіть деградацію особистості, які є наслідком, а іноді і метою девіантної поведінки. Залежна людина, свідомо чи не свідомо прагне знищити власну самоцінність, самооцінку, позбавити себе права індивідуальності та унікальності, не дозволити собі реалізуватися і самоактуалізуватися. Терміна «адикція» і

«адиктивна поведінка» є ширшим ніж вживаний термін «залежність» і «залежна поведінка», адже, адикція, як правило, уже містить у собі зачатки (наявні чи трансльовані) залежності, проте не обмежена лише ними, залежність і залежна поведінка є тенденцією звикання і якщо вчасно зреагувати, можемо не довести до стану відхиляючої адиктивної поведінки. Проаналізувавши вікову пріоритетність поведінкових залежностей констатували, що найчастіше поведінкові патерни відхиляючої поведінки транслуються у підлітковому віці, що є нормативно/ специфічними проявами віку. У підлітковому віці нормативно маніфестують аномалії розвитку, які існували в латентному стані. Характерні риси цього віку – чутливість, часта, різка зміна настрою, побоювання насмішок, зниження самооцінки.

2. Проаналізували явище ескапізму як особистісної властивості у підлітковому віці з позиції детермінації залежної поведінки. Ескапізм – це психологічне дезертирство, нездатність боротися з викликами сьогодення. Усе частіше психологічну втечу почали фіксувати у осіб 14-24 років, основою розвитку такого стану є невпевненість ті інфантильна поведінка. Ескапізм – це не хвороба, це лише спосіб втекти від проблем буденності, що є характерним для осіб підліткового віку і періоду ранньої дорослості. Мріяти, фантазувати і захоплюватись звичайно потрібно, але в міру без звикання і відходу від дійсності.

Визначили, що головним мотиваційним драйвом залежної поведінки є стеничне прагнення відсторонитися від реальності, таке собі «психологічне дезертирство» яке має науко-обґрунтовану основу у вигляді особистісної властивості «ескапізм». В уявному (віртуальному) світі відчувається повноцінно, вільно, аніж у світі реальному (константному) в якому потрібно бути вільним, приймати рішення і брати за них відповідальність. Залежна особистість це психологічна незріла, інфантилізована особистість, добре якщо це специфічно і нормативно віку, наприклад підлітковому, але залежність може спіткати особистість у будь якому віці якщо соціально-психологічні умови будуть сприяти розвиткові залежності і як наслідку уже

адиктивної поведінки. На поведінку людини впливають зовнішні та внутрішні фактори, а саме індивідуально-психологічні властивості особистості та ситуація в якій поведінка реалізується. І тільки від самоусвідомлення буде залежати полюс атрибутивної властивості, чи то буде гармонійна зріла особистість, чи дисгармонійна інфантильна особистість.

3. Емпірично встановили відсутність схильності до залежної поведінки осіб підліткового віку, констатували наявні тенденції до схильності деяких видів залежності. За методикою Г.В.Лозової було встановлено, що в опитаній групі підлітків не було високого ступеня схильності до таких видів залежності – праці, релігійної, між статевої, харчової, наркоманії, а також схильності до залежності від здорового способу життя (за методикою рівень розвитку залежності до 11 балів є характерно низьким ступенем розвитку діагностичних видів залежностей у методиці, а отже показує виявлену тенденцію до деяких видів залежної поведінки досліджуваних, що не суперечать нормативам віку). Результати отримані за методикою Е.В. Леус СПД (схильність до девіантної поведінки) утвердитися, що сформованої моделі залежної поведінки у досліджуваних не було констатовано, лише ситуативна схильність. Усі ці діагностовані тенденційні схильності є нормативними і специфічними віку досліджуваних, проте поза полем уваги не потрібно залишати навіть тенденційні схильності, а отже у перспективі маємо намір розробляти вирівнювальний цикл у вигляді низки соціально-психологічних тренінгів для учнів, які брали участь у дослідженні та проводити первинну профілактику іншим підліткам цієї школи.

Отже, *соціальні фактори* (підвалини) ризику розвитку залежності і формування залежної поведінки – це сім'я (деструктивна) як соціальний інститут виховання дитини; залежність батьків (хімічна або нехімічна) – залежність з'являється тоді, коли сучасним батькам не вистачає часу на емоційне і контактне спілкування. І звісно, *психологічні підвалини* це нормативність віку і сприятливих умов до формування ознак інфантилізму і втечу до об'єкту залежності. Залежна поведінка вона багатокomпонентна і

варіативна, її необхідно діагностувати, збирати анамнез і комплексно підходити до вирішення проблем щодо профілактики її виникнення і корекції якщо вона уже діагностована психологом чи суміжним фахівцем. Уміння контролювати своє життя, брати відповідальність за власні вчинки описує гармонійну зрілу особистість у якої розвинені основні регуляторні ланки, а саме гнучкість, самостійність, автономність, самоповага, адекватне сприйняття себе. Це вектор спрямування і програма розвитку усім підліткам чи дорослим які заплутались у павутині залежностей.

Для профілактики і корекції залежної поведінки можна проводити різні методи перетворювального циклу. Більшість шкіл психотерапії розглядають адиктивну поведінку підлітків як симптом загальної проблеми сім'ї. Тому основним об'єктом лікування є сім'я в цілому. Без залучення сім'ї навіть успішно завершений курс лікування не гарантує повного самопочуття в майбутньому – адже підліток повертається в свою сім'ю, і якщо нічого не змінюється для усіх членів сімейної системи, то все починається з початку. Середовищний чинник знову матиме вплив для формування схильності до залежності і залежної поведінки. Загальними і професійними цілями психолога при роботі з сім'єю залежного можна визначити такі: переконати батьків у необхідності спільного лікування і супроводу; акцентувати на змінні дисфункціональної моделі виховання; прагнути відновити вплив батьків на підлітка; зауважувати на нормалізації відносини між членами сім'ї та індивідуальний підхід у роботі з сім'єю.

Залежність можна замінити, вирішити, позбутися проте у будь-якому випадку це «фінал», питання тільки з яким завершенням – конструктивним (гармонія) чи деструктивним (дисгармонія).

Висвітлений аналіз проблематики не дозволяє аналізувати та охопити усю множинність типологій і видів залежності і залежної поведінки, тому у перспективі маємо намір розробити програму корекції і супроводу для досліджуваних, враховуючи індивідуальні, соціально-психологічні та середовищні задля соціалізування до життя без шкідливого звикання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. 379 с.
2. Блинова О. Є., Казібекова В. Ф. Психологічна безпека як чинник задоволеності якістю життя в студентів закладів вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2020. Вип. 2. С. 146–154. DOI [https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020\)--2-20](https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020)--2-20)
3. Блинова О.Є. Соціально-психологічні особливості взаємовідносин студентської молоді у соціальних інтернет-мережах . Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний

та особистісний виміри / Колект.моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова.– Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2021. С. 28-47. ISBN 978-617-7941-22-3

4. Богдановская И.М. Подростковые мифы как предпосылки саморазрушающего поведения в современных социокультурных условиях// Научное мнение. № 10 (Психолого-педагогические и юридические науки), 2014. С.150-168

5. Вихристюк О.В. Влияние средств массовой информации на суицидальное поведение подростков и молодежи (обзор зарубежных источников) [Электронный ресурс]. Современная зарубежная психология 2013. №1. URL: <http://psyjournals.ru/jmfp>

6. Гузьман О.А. Мотиви і частота вживання алкоголю студентською молоддю м. Харкова: за результатами соціологічного дослідження 1999-2016

рр.

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi_9tTf0LTzAhUkgf0HHYPjAJQQFnoECAMQAw&url=http%3A%2F%2Funivd.edu.ua%2Fscience-issue%2Fissue%2F1535&usg=AOvVaw2zhf_YHZ2aUI83UTGehKW1

7. Жарікова С. Особливості ставлення підлітків до здорового способу життя. Освіта регіону, 2013, №2, С.216-219.

8. Зорин Н. А. Игромания (гемблинг, или лудома- ния): Часть I // Психиатрия и психофармако- терапия. 2006. Т.8. №4. С.64-67.

9. Клименко В. В. Методологічний аналіз поняття «психічний розвиток» людини. *Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал*. 2005. № 7. С. 1-7.

10. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. Суми. : ВТД «Університетська книга», 2008. 384 с.

11. Курочкин О. Е. Скука. Постановка психологической проблемы. Известия ППГУ. Общественные науки, 2008, No 7 (11), с. 177-181.

12. Кутбиддинова, Р. А. Психология зависимости : учебно-методическое пособие. Южно-сахалинск : сахгу, 2017. – 128 с. ISBN 978-5-88811-552-7

13. Макушина, П. П. Психология зависимости: учебное пособие для вузов. Воронеж : ИПЦ ВГУ, 2007. 79 с.

14. Малихіна Т. П. Аморальні вчинки підлітків: сутність, характерні особливості, шляхи запобігання. *Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн.* 2014. № 5. С. 12-22.

15. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения. Учебное пособие. СПб.: Речь, 2005. 445 с. ISBN 5-9268-0387-X

16. Мясищев, В.Н. Психология отношений: избранные психологические труды. Москва: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. 368 с. (Психологи Отечества) . ISBN 5-89112-046-1. ISBN 5-89395-096-8.

17. Курек Н. С. «Нарушения психической активности и злоупотребление психоактивными веществами в подростковом возрасте» ISBN 5-89329-398-3. 2001 г. 226 с.

18. Обухова Л.Ф. и др. Феномен эгоцентризма у подростков-инвалидов. *Вопросы психологии.* 2001. № 3. С. 40-48.

19. Пашукова Т.И. Эгоцентризм в подростковом и юношеском возрасте: причины и возможности коррекции. Учебно-методическое пособие для студентов, школьных психологов и учителей. М.: Институт практической психологии. 1998. 160 с.

20. Петрова Е.Г., Холина О.А. Психологический портрет подростков, входящих в «группу риска» по возникновению наркотической зависимости. *Вестник ТГПИ,* 2017, № 2, с. 193 -198.

21. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : [монографія]. Ніжин.: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. 2-ге видання. 480 с.

22. Поліщук В. М. Криза 17 років як перехідний період від підліткового до юнацького. *Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн.* 2011. № 11. С. 16-20.

23. Попов Ю.В. «Цифровые наркотики»: новая форма саморазрушающего поведения. Обзор психиатрии и медицинской психологии им. В. М. Бехтерева. 2009. N 4. С. 82 – 84

24. Посохова С.Т., Росина Е.В. Скука как особое психическое состояние. Вестник Санкт-Петербургского университета Серия 12., 2009, Вып 2. Ч.1.

25. Психодіагностика: психодіагностичний інструментарій. Навчально-методичний посібник. Л.Матохнюк, Т.Браніцька, О.Шпортун. Вінниця : КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2021. 559 с.

26. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри / Колект.моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2021. 364 с. ISBN 978-617-7941-22-3

27. Рахимкулова А.С. Феномен рискованного поведения – попытка концептуального описания. *Медицинская психология*, 2016, Т.3, С. 24-46.

28. Рахімкулова А.С. Взаємозв'язок ризикової та суїцидальної поведінки у підлітків (вивчення репрезентативної вибірки в Україні). Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», 2016, №34, С. 41-66.

29. Савчин М.В. Педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2007. 424с. (Альма-матер).

30. Самошкіна Л. М. Вікова психологія: Навчальний наочний посібник з мультимедійним курсом. Під ред.. чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. Д. : Вид-во ДНУ, 2006. 248 с.

31. Селезньова О.О. Здоров'я молоді та формування здорового способу життя. *Народна освіта*, 2013, №3, С. 17-20.

32. Старшенбаум Г. В. Аддиктология: психология психотерапия зависимостей. М. : Когито-Центр, 2006. 367 с.
33. Тавровецька Н. І. Феномен трудоголізму у сучасних психологічних дослідженнях. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри / Колект.моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон: Вид-во ФОР Вишемирський В. С., 2021. С 170-192. ISBN 978-617-7941-22-3
34. Фокина А.В. Социальный эгоцентризм как компонент подростковой девиантности. *Психологическая наука и образование*. 2004. № 2. С. 20 – 29.
35. Харченко А.С. Психологічні особливості саморегуляції сучасних підлітків. «Молодий вчений», No 8 (72), серпень, 2019 р. Психологічні науки. С. 214-217 DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-46>
36. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин: [монографія] / Т. М. Яблонська. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013. – 444 с.
37. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навчальний посібник для психологічних спеціальностей вищих навчальних закладів . К. : Вища школа, 2004. 678 с.
38. Andreassi, Katia. «The Most Boring Article You'll Read Today» National Geographic. National Geographic Society, 22 Nov. 2013. Web. 02 Nov. 2015.
39. Asieieva, Y. (2020). Комп'ютерна залежність, інтернет залежність та кібер-адикції (історичний огляд дефініції). *Психологічний часопис*, 6(6), 57-65. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.6.6>
40. Frankenberger K. D. Adolescent Egocentrism, Risk Perceptions, and Sensation Seeking among Smoking and Nonsmoking Youth. *Journal of Adolescent Research*, 2004, 19, p. 576-590

41. Hill, P., Duggan, P. Lapsley, D. Subjective invulnerability, risk behavior and adjustment in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 2011, 32, 489-501

42. Krupelnytska, L., Zagumenov, A. (2021). Tendency to addictive behaviors and its link with life-purpose orientations and personal traits. *psychological journal*, 7 (6), 74-88. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.6.7> [in Ukrainian]

43. Popovych, I. S. & Blynova, O. Ye. (2019) The Structure, Variables and Interdependence of the Factors of Mental States of Expectations in Students' Academic and Professional Activities. *The New Educational Review*, 55 (1), 293-306. <https://doi:10.15804/tner.2019.55.1.24>

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

я Варшніков Микола Олександр
учасник(и) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету,
  - принципів та правил академічної доброчесності,
  - вудової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичного поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування.
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату та допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату.
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу:
    - не чинити правопорушень і не сприяти їм чинно іншими особами,
    - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
    - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
    - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статусною чи іншою належністю;
    - відповідально ставитися до своїх обов'язків, чесно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
    - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
    - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
    - не підроблювати документи;
    - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
    - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
    - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
    - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
    - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіку університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
    - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
    - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці інших студентів та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

21.09.2020
(дата)

Варшніков
(підпис)

Варшніков МО
(ім'я, прізвище)

МЕТОДИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО ПО ПРИМЕНЕНИЮ ТЕСТА СДП

(СКЛОННОСТЬ К ДЕВИАНТНОМУ ПОВЕДЕНИЮ)

Назначение метода

Методика диагностики девиантного поведения несовершеннолетних (тест СДП – склонности к девиантному поведению) разработана коллективом авторов (Э.В. Леус, САФУ им. М.В. Ломоносова; А.Г. Соловьев, СГМУ, г. Архангельск) и прошла процедуру адаптации и стандартизации. Методика предназначена для измерения для оценки степени выраженности дезадаптации у подростков с разными видами девиантного поведения.

Определяют показатели, каждый из которых оценивают в баллах по шкале опросника выраженности зависимого поведения (ЗП),

- самоповреждающего поведения (СП),
- агрессивного поведения (АП),
- делинквентного поведения (ДП),
- социально обусловленного поведения (СОП) по содержанию вопросов,

В зависимости от набранной по шкале суммы баллов оценивают степень выраженности **конкретных видов девиантного поведения:**

- отсутствие признаков социально-психологической дезадаптации,
- легкая степень социально-психологической дезадаптации,
- высокая степень социально-психологической дезадаптации.

При разработке способа **учитывались наиболее распространенные виды поведенческих девиаций**, такие как

- зависимое,
- суицидальное,
- агрессивное,
- делинквентное поведение,

определяющие не только поведение и образ жизни подростка, но и несущих серьезные последствия для состояния здоровья.

Данный способ оценки степени социально-психологической дезадаптации при девиантном поведении у подростков позволяет определить наличие и степень выраженности девиаций у подростков Способ позволяет получить максимально полную информацию о наличии

разного рода поведенческих девиаций у подростков.

Структура теста, процедура проведения. Решение данной задачи осуществляется ответами на вопросы теста (приложение 1). Испытуемому предлагается выразить свое отношение по каждому из указанных вопросов, которые даны в доступной форме и обращены лично, выбрав один из трех возможных предлагаемых вариантов ответов, который более всего свойственен на настоящее время, и отметить его в бланке. Экспериментаторам нельзя допускать пропуск вопросов, так как это не позволит получить достоверный результат (приложение 2).

При обработке бланков, каждый ответ оценивается в количестве от 2 до 0 баллов: «да» - 2 балла, «иногда» - 1 балл, «нет» - 0 баллов. Максимально по каждой шкале испытуемый может получить 30 баллов.

Интерпретация полученных результатов основана на том, что более высокая суммарная оценка (в баллах) по шкале указывает на более высокую степень социально-психологической дезадаптации: значения от 21 до 30 баллов оцениваются как выраженная социально-психологическая дезадаптация, от 11 до 20 – легкая степень социально-психологической дезадаптации, от 0 до 10 – отсутствие признаков социально-психологической дезадаптации (приложение 3)

ТЕСТ СДП

Код (ФИО) ..... Возраст

Пол _____

Если ты согласен с утверждением – ДА, не согласен – НЕТ, если не уверен – ИНОГДА.

	ВОПРОС	ДА	ИНОГ ДА	НЕТ
1	Я всегда сдерживаю свои обещания.			
2	У меня бывают мысли, которыми я не хотел бы делиться.			
3	Разозлившись, я нередко выхожу из себя.			
4	Бывает, что я сплетничаю.			
5	Бывает, что я говорю о вещах, в которых ничего не смыслю.			
6	Я всегда говорю только правду.			
7	Я люблю прихвастнуть.			
8	Я никогда не опаздываю.			
9	Все свои привычки я считаю хорошими.			

10	Бывает, спорю и ссорюсь с родителями.			
11	Бывает, я перехожу улицу там, где мне удобно, а не там, где положено.			
12	Я всегда покупаю билет в транспорте.			
13	Бывает, мне хочется выругаться грубыми нецензурными словами.			
14	Среди моих знакомых есть люди, которые мне не нравятся.			
15	Я никогда не нарушаю правил общественного поведения.			
16	Я не хочу учиться и работать.			
17	Я могу уйти из дома жить в другое место.			
18	Меня забирали в полицию за плохое поведение.			
19	Я могу взять чужое, если мне надо или очень хочется.			
20	Состою на учете в подразделении по делам несовершеннолетних.			
21	Меня часто обижают окружающие (обзывают, бьют, отбирают деньги и вещи).			
22	У меня есть судимые родственники и/или знакомые.			
23	У меня бывают сильные желания, которые обязательно надо исполнить.			
24	У меня бывает желание отомстить, восстановить справедливость.			
25	Я не верю окружающим.			
26	Хочу быть великим и всемогущим.			
27	Я испытываю отчаяние, обиду, бессильный гнев.			
28	Я завидую своим одноклассникам, другим людям, взрослым.			
29	Если нельзя, но очень хочется – значит можно.			
30	Сильным и богатым людям необязательно соблюдать все правила и законы.			
31	Я курю.			
32	Я употребляю пиво и/или другие спиртные напитки.			
33	Я нюхал клей, растворители, пробовал наркотики, курительные смеси.			
34	Мои родители злоупотребляют спиртным.			
35	Мои друзья курят, употребляют спиртное.			

36	Люди пьют за компанию, для поддержания хорошего настроения			
37	Пить и курить – это признаки взрослости.			
38	Я пью/курю из-за проблем в семье, школе, от одиночества.			
39	Дети и взрослые пьют и курят, потому что это модно и доступно.			
40	Дети пьют и курят из любопытства, по глупости.			
41	Удовольствие — это главное, к чему стоит стремиться в жизни.			
42	Мне необходимы сильные переживания и чувства.			
43	Я хотел бы попробовать спиртное, сигареты, наркотики, если бы этого никто не узнал.			
44	Вредное воздействие на человека алкоголя и табака сильно преувеличивают.			
45	Если в моей компании будет принято, то и я буду курить и пить пиво.			
46	Я редко жалею животных, людей.			
47	Я часто пререкаюсь или ругаюсь с учителями, одноклассниками.			
48	Я часто ссорюсь с родителями.			
49	Я не прощаю обиды.			
50	Если у меня плохое настроение, то я испорчу его еще кому-нибудь.			
51	Люблю посплетничать.			
52	Люблю, чтобы мне подчинялись.			
53	Предпочитаю споры решать дракой, а не словами.			
54	За компанию с друзьями могу что-нибудь сломать, приставать к посторонним.			
55	Часто испытываю раздражение, отвращение, злость, ярость, бешенство.			
56	У меня бывает желание что-то сломать, громко хлопнуть дверью, покричать, поругаться или подражаться.			
57	В порыве гнева я могу накричать или ударить кого-то.			
58	Я охотно бы участвовал в каких-нибудь боевых действиях.			

59	Могу нарочно испортить чужую вещь, если мне что-то не нравится.			
60	Я хочу быть взрослым и сильным.			
61	Я чувствую, что меня никто не понимает, мной никто не интересуется.			
62	Я чувствую, что от меня ничего не зависит, безнадежность, беспомощность.			
63	Я могу причинить себе боль.			
64	Я бы взялся за опасное для жизни дело, если бы за это хорошо заплатили.			
65	Было бы лучше, если бы я умер.			
66	Я испытываю чувство вины перед окружающими, родителями.			
67	Я не люблю решать проблемы сам.			
68	У меня есть желания, которые никак не могут исполниться.			
69	Я не очень хороший человек.			
70	Я не всегда понимаю, что можно делать, а что нельзя.			
71	Я часто не могу решиться на какой-либо поступок.			
72	Когда я стою на мосту, то меня иногда так и тянет прыгнуть вниз.			
73	Я нуждаюсь в теплых, доверительных отношениях.			
74	Терпеть боль назло мне бывает даже приятно.			
75	Я испытываю потребность в острых ощущениях.			

Инструктаж перед тестированием

(читает ответственный за проведение тестирования,
специалист (учитель, класный руководитель соц. педагог, педагог-
психолог),
проводящий диагностику)

Вам предлагается ряд вопросов, которые помогут определить некоторые свойства Вашей личности. Здесь не может быть ответов «правильных» и «ошибочных». Мы ждем Ваш ответ, основанный на Вашем мнении. Отвечая на каждый вопрос, выберите ответ, который в наибольшей степени соответствует Вашему мнению о себе, и поставьте отметку напротив

в виде любого значка (х, v, + и или другая отметка).

Отвечая, помните:

1. Не нужно тратить много времени на обдумывание. Давайте тот ответ, который первым придет к Вам в голову. Отвечать нужно как можно точнее, но не очень медленно.

2. Старайтесь не увлекаться неопределенными ответами слишком часто.

3. Обязательно отвечайте на все вопросы подряд, ничего не пропуская. Возможно, некоторые вопросы покажутся Вам не очень точно сформулированными, но и тогда постарайтесь найти наиболее точный ответ. Некоторые вопросы могут показаться Вам личными, но Вы можете быть уверены в том, что ответы не будут разглашены.

4. Не старайтесь произвести хорошее впечатление своими ответами, они должны соответствовать действительности.

Благодарим Вас за сотрудничество!

I шкала социально обусловленное поведение (СОП)	0-10	отсутствие ориентации на социально обусловленное поведение, преобладает индивидуализация
	11-20	обнаружена ориентация на социально обусловленное поведение – подростковая реакция группирования
	21-30	сформированная модель социально обусловленного поведения
II шкала делинквентное поведение (ДП)	0-10	отсутствие признаков делинквентного поведения
	11-20	обнаружена ситуативная предрасположенность к делинквентному поведению
	21-30	сформированная модель делинквентного поведения
III шкала зависимое (аддиктивное) поведение (ЗП)	0-10	отсутствие признаков зависимого поведения
	11-20	обнаружена ситуативная предрасположенность к зависимому поведению
	21-30	сформированная модель зависимого поведения
IV шкала	0-10	отсутствие признаков агрессивного

агрессивное поведение (АП)		поведения
	11-20	обнаружена ситуативная предрасположенность к агрессивному поведению
	21-30	сформированная модель агрессивное поведения
V шкала суицидальное (аутоагрессивное) поведение (СП)	0-10	отсутствие признаков аутоагрессивного поведения
	11-20	обнаружена ситуативная предрасположенность к аутоагрессивному поведению
	21-30	сформированная модель аутоагрессивное поведения

Среднегрупповые показатели склонности подростков к отклоняющемуся поведению ($M \pm m$),
в баллах

Показатели (в баллах)	Младшие подростки (10-12 лет) n=906	Средние подростки (13-15 лет) n=919	Старшие подростки (от 16 лет) n=87
Социально желаемое поведение	15,44±0,18	17,28±0,18	18,55±0,60
Делинквентное поведение	7,63±0,21	8,95±0,21	9,25±0,63
Аддиктивное поведение	5,90±0,19	8,19±0,20	9,37±0,61
Агрессивное поведение	6,82±0,25	9,20±0,21	9,98±0,96
Суицидальное поведение	10,09±0,27	10,87±0,23	11,44±0,80